

## Félbeszakadt beszélgetések

Meghalt Andorka Rudolf. Tisztelt Gyászoló család, kedves barátok, tisztelők, tanítványok. Engedjék meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként búcsúzzam a szeretett professzortól, az akadémikus-társtól, a tudománypolitikustól.

Tisztemből eredően jutok itt most szóhoz. El kellene mondanom, ahogy szokás, hogy a Professor Úr 1931-ben született, tehát fiatalon halt meg, hol nevelkedett, hogyan végezte iskoláit, erős, közismert hányattatásokkal. Hogyan kezdte az 1960-as években tudományos munkásságát a Statisztikai Hivatal Demográfiai Intézetében, folytatva a Közgazdaságtudományi Egyetemen, ahol a szovjet rendszer belső eresztekeinek lazulása idején tanszékvezető egyetemi tanárrá emelkedhetett, majd az Akadémia tagjává. Előszámlálnom kellene, tisztelt gyászolók, a nemzetközi konferenciák, tudományos közlemények, befejezett vagy befejezetlen tematikák sorát. És számlálnom, hogy milyen szolgáltatokat tett a hazai rendszerváltásnak, a magyar társadalomnak, mint a legnehezebb években a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, majd a legnagyobb magyar tudományos közalapítvány, az OTKA elnöke. Milyen bölcs, kiegyensúlyozó, szakmát-tudományt őrző szerepet játszott az akadémia belső életében, elődöm oldalán, és segítette az új elnököt, engem is, első esztendejében. Ószintén, barátián, a köz javát, nem személyes érdekeket tartva szem előtt. Csak hálával szólhatok arról a segítségről, amit Ő adott az Akadémia két elnökének, csak elismeréssel szólhatok arról, amit mint a kormány legmagasabb tudományos tanácsadó testületének, a Tudománypolitikai Kollégiumnak tagja tett.

Engedjék meg, hogy most mégsem csak mint az Akadémia elnöke szóljak itt a ravatalnál. Inkább, mint Andorka Rudolf beszélgetőtársainak egyike. Akik folytonos beszélgetőtársak lettünk.

Választásom másnapján felkeresett. „Későn találkoztunk, de szeretném, ha jobban megismernénk egymást”. – mondotta. Kezdjünk beszélgeti – így Ő. S kezdünk. Mindenről. Aköz dolgairól, az ügyekről. Legkevesebbet a személyünkről. S most, hogy itt ülök, s igyekszem a grafitceruzával mondatokba rajzolni annak az embernek képét, akit e későn kelt barátságából elvesztettem, most mégis a személyes benyomásokat igyekszem feleleveníteni. Az Andorka-jelenséget. A mindenkinben tiszteletet kiváltó embert.

Kedves Rudi, a beszélgetések most félbeszakadnak. Visszavonhatatlanul. Engedd meg, hogy néhány percre egyoldalúan folytassam azokat.

Hát elmentél. El e földi világból. Így beszélünk halálodról. Beszélünk a földi és földön túli világról. Ahogy Te. Emlékszem, mondtad: aki hisz a transzcendentális világban, az könnyebben viseli el a földi élet viszontagságait. Erről szólva utaltál

megpróbáltatásaidra: tizenévesen átélte, a családot ért politikai üldözésekre, Édesapád elhurcolására Mauthausenbe 1944-ben, majd a másik diktatúra üldöztetésére: Édesapád fizikai-lelki tönkretételére. Először a Gestapo, majd az AVH verőlegényeinek kegyetlenségére. Azután a kitelepítésre. Beszéltél arról: mindezt azért viselhetétek el erkölcsi megtörés nélkül, anélkül, hogy kiábrándultatok volna embertársaitokból, közösségből, nemzetből, mert a család hívó volt. Te is, mesélve erről, Jézust emlegetted. És az alapelveket, amelyek a vallásos emberek közösségéhez köt: a szabadságot és a szeretet. A szabadság, ahogy mondottad, „az ember méltóságának, értékének, felelősségének az elismerése, az ember szabad, az embert nem szabad elnyomni, megnyomorítani, megkínózni. A másik, hogy az embertársainkat szeretnünk kell. Ez a keresztényeknek az egyik fő ismérve kellene, hogy legyen.” Nem hitbuzgalom szüksége, nem világtól menekvés volt számodra a vallás. Ember és természet, ember és ember kapcsolatának érzelmi-értelmi kerete. Értelmi, azaz megfontolt. Szinte tudomásulvétele, hogy ez az egyszerű megélhető életnek ember számára legjobb formája. De ez a meggyőződés ugyanakkor, ha úgy tetszik, magányú. Talán ezért sem hallott Tőled soha senki térítő megjegyzéseket: sem akkor, ha a vallás és világi társadalom viszonyáról, sem akkor, ha politikai és napi ügyekről beszéltél. Mind az ateista hívó, mind az istenhívó lázasszemű forradalmár hittérítőtől irtóztál. Apámat juttattad mindegyre eszembe. Ő is lutheránus családban, hitben nevelkedett, igaz, nem értelmiségi, hanem iparos volt. És nem volt hívó ember, mint Te. De mégis e tárgyilagos életszemlélet őt is végigkísérte. Hajlanék most, hogy e beszélgetésekre visszagondolva – Veled az elmúlt években, Apámmal másfél-két évtizeddel ezelőtt – arról elmélkedjek, hogy ez volt egyházatok nagy titka: a mindenek fölé emelt emberség. Az emberbe vetett hitet fölé emelni a vallási dogmáknak. Az emberség legyen a vallás lényege.

Felidéződik a történet, amit meséltél egyházzól, vallásról, gyakorlati szempontokról a háború éveiből. A lutheránus hitben erős család természetesen a világhírű evangélikus gimnáziumba íratná gyermekét. De mivel jőn a háború, jöhetnek a bombázások, a lakáshoz közeli iskolát kell keresni. Így a néhány percnyi járásra fekvő piarista gimnáziumba írtattak. Mert ezt kívánta a gyakorlat, a kisgyermek, a család érdeke. Katolikusok, kálvinisták által oly sokat bírált lutheránus életelvek. Emberi elvek. Amelyek, ahogy mondottad, mindmáig segítettek.

Nem kételkedem igazadban, s ma sem kétkedem. Mert láttam, milyen belső biztonsággal, minden kétségbeesés mutatása nélkül élte meg a szörnyű betegséget. Egykedvű tárgyilagossággal, utólagos gyűlölködés nélkül tudtál beszélni a fiatalkori hanyattatásokról. S beszéltél utólagos harag nélkül azokról, akik pedig tudottan részesei voltak kiszorításodnak. Megnyugvással, bölcs emberséggel. Mert a hibák, vétkeink szintén emberiek, hozzátartoznak az emberhez.

Nem a közösségihányból maradtál hű az egyházhoz sem. Hittél abban, ahogy mondtad is, hogy az egyháznak mint közösségmegtartó erőnek sok tartaléka van még az ezredfordulón. Ezért is beszéltél őszintén arról, mily nagy kár: az egyház személyi állománya leromlott, mindenekelőtt az elmúlt fél évszázad politikai-társadalmi üldözése miatt. Emlékszem, mennyire tetszéssel fogadtad fejtegetéseimet a lelkészlől, mint a közösség egyik jövődó funkcionáriusáról. S tetszéssel szóltál arról, hogy a készülő magyar történeti szintézisben a nemzet, család, faluközösség mentőjének épp a protestáns lelkészeket neveztem. Mivel ők közvetlenül a helység társadalmában élve a vallást evilágivá alakították, a köznap emberének barátai, lelki társai voltak családi, baráti konfliktusokban. Közben csiszolva, pallérozva anyanyelvünket, gondolkodásunkat. „A közösségszervező lelkészlől írv tanulmányt – bíztattál –, a katolikus, református, evangélikus, zsidó lelkészlől, akiket a közép-kelet-európai kultúra

sokszínűsége megmentőinek mondasz.” - így Te. Nem teológiai, hanem emberi célok vezették biztatásodat. És a szolgálat.

Furák a férifibarátságok. Nem beszélünk nyíltan magunkról, ki sem mondjuk a lényeges szavakat. Rejtezkedünk. Te sem mondtad ki, kedves Rudi, emlékezetem szerint a szót, amellyel pedig jellemezhetted volna minden tettet. S magadban talán a fogalmat meg is nevezted. „Szolgálat” – ez hajtott az utolsó napokig. Akkor, amikor először szóttuk a terveket, tavaly, s mi tagadás, végeztünk magunk között munkamegosztást, hogyan érjünk el több támogatást OTKA-nak, Akadémiának. S ez hajtott, amikor halálod előtt néhány nappal kértél, látogassalak meg, s kis noteszedből neveket olvastál fel, azok neveit, kiket figyelmembe ajánlottál, mondtad, hogy mire vigyázzak az OTKA jövőbeni sorsában. A gondoskodó, szeretett asszony, Judit már tudta, s nekem mondta, feltehetően utolsó látogatásra hívsz. Én sem mondtam, Te sem mondtad, én is tudtam, Te is tudtad. Rövid néhány mondat a fájdalomkról, arról, hogy mennyire természetes, hogy az ember fizikai életének vége szakad. Elhárítva sután biztató megjegyzéseimet, számolni kezdted a férfiak átlagéletkorát Magyarországon, s hogy Te mily közel jutottál a hetvenhez és a statisztikai átlagba a 67 év mennyire beleillik. Azután az utolsó együtt töltött órában ismét a közügyek. Aszolgáló beszélt belőled, ahogy néhány héttel korábban mondtad, a „közösség szolgálója”. Mert ez hajt bennünket, a zsidó-keresztény kultúrkör neveltjeit, a köznek használni akarás. Ez életünk célja. Mi lesz az intézeti reformokkal, mikor jelentem be a tudománypolitikai alapelvek vitáinak kezdetét? Nem kellene tiltakozni, Pungor Ernő, Te meg én, a vád ellen, hogy nincs tudománypolitikai gondolkodás Magyarországon. Kérdeztél, hogyan képzelem a nagy tudományos alapok, az OTKA, a KMÚFA jövőjét, elfogadják-e az OTKA- és Akadémiai Törvény módosítását. Hogyan állnak az egyházakkal múlt évben kezdett tárgyalásaim, melyről csak kevesen tudtak, s hogyan képzelem el az ökuméné biztosítását az egyházak tudományos tevékenységében. Majd ismételted – Isten tudja, hányadszor – ígérem meg, hogy a tudománypolitikai alapelvek vitája után beleszólok az oktatásba, felveszem a stratégiai témák közé, s magam fogom vezetni a várható vitákat. Ezt várod tőlem. Majd Te segítesz, mondtad. Ha még leszek – teted hozzá.

Amikor eljöttem Tóled, bevallom, zavart voltam. Valóság, hogy valaki ennyire átadja magát a köznek, az ügyek vitelének? A szolgálatnak? Születnek erre a sorsra emberek vagy neveltetnek? Egyéni hajlam, közösségszolgálatra nevelés, értő és szerető család, környezet – vajon milyen arányban szükséges a jelenlét bennük.

De most vége szakad a beszélgetéseknek. Noha mily szívesen folytatnám. Már akár arról is, hogyan emlékeznek Rád, halálod másnapján. Nem, ahogy ismerem heti tereferéinket nem azt méricskélénk, melyik újság, hogyan kezdett politizálni halálod eseményével, vagy hogy ki milyen jelzőkkel emlegette nevedet. (Habár biztos jólesne látnod e különböző irányból jövő, elismerő emlékezőseket, még a Parlamentből is.) Nem. Feltehetően megkérdeznéd, a betegségtől félig hajlott tartással, felfelé figyelő szemekkel, mit tartanék a leglényegesebb mondatnak. Én valószínűleg egyik tanítvány mondatát idézném, nem is tudom, melyik napilapból. Valahogy így – nem szó szerint. A legfőbb értéknek e tanítvány szerint, tekintetted „a másik embert is tiszteletben tartó szabadságot és a kötelességet”. Tisztelni a másik embert, tisztelni a másik véleményét. Mily harsogón követeli ma mindenki a maga másságának tiszteletét a másiktól. Feledve, hogy néki is tisztelnie kell azt, hogy a másik másként gondolkodik. Hogy a másság egy kölcsönkapcsolat része. Akkor van értelme, ha a különbözőségek tisztelete minden oldalról fennáll. Mondanám most Neked, hogy határokon túl, határokon innen e másságot tiszteletben tartás őrizte meg nemzetünket, sokféle felekezetünket, s a többi velünk együttélő népeket. A térség történelmé-

ben azok voltak a teljesítményre ösztönző idők, amikor e kölcsönös tisztelet uralkodó volt. Amikor nemcsak a többség, vagy később csak a kisebbség követelte magának a másság tiszteletét. Mert magyarnak, nem magyarnak tudomásul kell venni, hogy a többség és a kisebbség mássága egyaránt érték. Egyaránt. Ez a magatartás, a kölcsönös másság-tisztelet teszi lehetővé az együttélést.

Egyetérteneél? Kiegészíteneél? Helyeselnéd fiatal tanítványod értékelését? Nem tudom, nem tudhatom. Hacsak nem a Te világhilozófiád bizonyul majd igaznak, s folytathatjuk valahol, valamikor e félbeszakadt beszélgetéseket. Mi, a későn egymásra talált két barát. Te meg én.

Andorka professzor, kedves Tagtárs, Rudikám Isten Veled.

TARBAY EDE

## Deres világ

Részlet a *Pannonia Christiana* ciklusból

a befagyott és megnémult patak  
 jéggel terített cakkos oldalából  
 semmit sem mutat eltűnik a part  
 gyűrött vásznon a vándor hóba lából  
 fölötte dér – brüsszeli csipkeminta –  
 az erdőszél a közel és a távol  
 összefogja ketté nem hasítja  
 se szél se nap most minden önmagától  
 juhászodik az ég a földbe fullad  
 paták nyomán a múltból szánok csíkja  
 a láthatatlan lovak párát fújnak  
 sötétségből sötétbe térnek vissza  
 s utánuk néz a fagyba dermedt vándor